

I U D A I C A

Nu se știe ce limbă vorbea Abraham, dar primele limbi cunoscute pe care le-au folosit evreii au fost ebraica și aramaica (Aram este antica denumire a Siriei). În Evul Mediu, evreii europeni au vorbit idiș (aşkenazii) și ladino (sefarzii). În sec. XX, Ben Yehuda „a construit” o limbă ebraică modernă (ivrit), care este limba principală a statului Israel. Ebraica a fost timp de două milenii „loshn hakodesh” (limba sfântă) utilizată în rugăciuni. Ea se învăța la cursurile de Talmud-Tora, de la o vârstă fragedă. În Spania, unde evreii au trăit într-o relativă libertate și bunăstare, limba lor a fost ladino, formată din castiliană, cu elemente ebraice, aramaice și arabe.

În 1492, prin izgonirea evreilor din Spania și în 1495 din Portugalia, limba ladino s-a răspândit în Imperiul Otoman, Italia, Țările de Jos, America de sud și centrală.

Limba idiș s-a format în centrul Europei din dialectul „Mittelhochdeutsch”, cu elemente ebraice, slave (poloneze, ruse, ucrainene), neologisme, cuvinte din limbile romanice.

Limbi vorbite de evrei de-a lungul timpului

Ambele limbi se scriu cu alfabetul ebraic și erau vorbite în interiorul comunităților, fiind neînțelese de populațiile majoritare. Ele au creat un tip de „ghetou spiritual”. Haskala a promovat cultivarea limbilor populațiilor majoritare în rândul evreilor pentru o mai lesne integrare. Idișul a trecut prin trei etape: vechi (de ex. „Wormser Machsor”, „Manuscrisul de la Cambridge”, ambele din sec. XIII); medieval (de ex. „Cartea regilor”, sec. XVI, poeme epice, glosare, „Wajjber bicher”, pentru femei), idișul de vest („Hochdeutsch” idiș) și idișul de est (central - Polonia, Rusia, Ucraina, Crimeea), nord-estic (Estonia, Letonia, Lituania, Belarus), sud-estic (Bucovina, Basarabia, România). Cel mai activ a fost, în sec. XIX, idișul sud-estic: Avram Goldfaden a fondat teatrul idiș în acest dialect. Desigur, idișul din Ucraina, Polonia, Rusia a jucat rolul de ferment al literaturii scrise de Jakob Gordin (1853-1909), I.L. Peretz (1815-1915), Shalom Alechem (1859-1916), S. Anski (1863-1920), David Pinski (1873-1959), Shalom Asch (1880-1957), unii dintre aceștia stabiliți în S.U.A. Vilna (Varșovia, Kiev, Minsk) au fost centre ale culturii idiș. A existat și o influență reciprocă idiș-germană. Astfel în Austria, la un moment dat, circa 50% din vocabular se exprima în „idișisme”, un procent mai mic, în germană, iar expresii idiș se regăsesc în engleza americană, în română, în rusă. De exemplu „holma” este intrat în jargonul rusesc, „haloimes” în cel românesc, „balabustă”, „gheșeft” etc. Isaac Bashevis Singer a fost distins cu Nobel pentru mesajul scrierilor sale, dar și pentru resuscitarea unei limbi pe cale de involuție, în urma Holocaustului. Nici ladino nu a fost neglijată: există o cultură în această limbă.

Pictori haskalieni între tradiție și modernitate

„Să nu-ți faci chip cioplit”, una dintre poruncile Decalogului, a constituit o barieră în calea picturii, a artelor reprezentării la evrei. Teologic, explicabilă, ea a fost „încălcată” datorită luminismului inițiat de Moses Mendelssohn. Sionismul cultural, apărut după mai mult de un secol, a dat un nou imbold artiștilor evrei de a se manifesta fără rețineri de ordin teologic. Levinas a teoretizat această nouă tendință în „Dificila libertate”. Ahad Haam, Martin Buber au fost purtătorii unor concepte puțin acceptate înaintea lor. Boris Schatz și-a însușit cu strălucire lecția eliberării de vechi prejudecăți. El avea să fondeze în Ereț Israel „Institutul de Artă Bezalel”, nucleu al viitorului Muzeu al Israelului.

Simon Solomon (1840-1905), în Anglia, și Moritz Oppenheim (1800-1882), în Germania, au fost primii pictori din noua orientare de emancipați. Cărțile evreiești ilustrate de Solomon erau, prin manieră, destinate deopotrivă publicului evreiesc și neevreiesc. Moritz Oppenheim, în lucrările sale, reprezintă evrei dintr-o perioadă de modernizare, dar și tradiționali. El se apropie și de populația majoritară. Un cunoscut tablou al său este „Întoarcerea unui voluntar german”. Născut la Lodz, în 1865, Samuel Hirszenberg le merge pe urme.

Isidor Kaufmann (1853-1921) revine la religie, dar adaugă un accent nou, al omului modern. Născut la Arad, el a emigrat la Viena, a străbătut Ungaria, Noravia, Slovacia, Galiția, a cunoscut ștetluri și mentalități. În Franța sec. XIX au mai creat pictorii Edouard Moyses (1827-1908) și Alphonse Levy (1843-1918), autori de portrete și scene din viața evreiască. Un pictor important a fost Iosef Israels (1824-1911), prezent în albume reprezentative, apoi M. Minkowski (1881-1930), Leonid Pasternak (1862-1945), tatăl celebrului poet Boris Pasternak, Leopold Pilichowsky (1867-1931). În sculptură, se remarcă Alfred Nossing și Boris Schatz. Mișcarea de avangardă, în secolul XX, a atras și artiști evrei, cei mai cunoscuți fiind Marc Chagall, Kazimir Malevici, veniți din spațiul est-european. La Chagall s-a resimțit o puternică influență a tradiției hasidice, o nostalgie a vechiului târg evreiesc, a unei copilării pierdute. Chagall a executat, la noul Spital Hadassa din Ierusalim, vitralii reprezentând cele 12 triburi ale lui Israel.

Arta modernă din Israel dovedește că pictura, sculptura sunt domenii pe care evreii au știut să le adapteze propriilor surse de inspirație, spre folosul și bucuria iubitorilor de frumos.

Nu vom vorbi despre nenumărații interpreți și compozitori evrei, unii dintre ei geniali, ci despre modul cum evreii s-au regăsit în muzică. Evreii au avut, din antichitate și până azi, muzica lor proprie, sinagogală, iar în veacul XX - muzica născută în Ereț Israel. Este un domeniu care merită o atenție specială, cu altă ocazie. Într-o comunicare științifică, prof. dr. Carmen Stoianov s-a referit la „tematica evreiască” în muzica europeană și, în speță, românească. Din muzica europeană, în sec. XIX, sunt amintiți Jules Massenet cu „Herodiada”, Saint-Saens („Samson și Dalila”), César Franck („Ruth”, oratoriul „Turnul Babel”), Verdi cu celebra operă „Nabucco” (unde tema este, în subtext, dedicată luptei de eliberare a Italiei). Am mai adăuga aici „Ebreea”, de Halevy, „Regina din Saba”, de Goldmark, „Salomeea”, de Richard Strauss ș.a.

În muzica românească întâlnim „Herșcu Baccegiul”, musical compus de Al. Flechtenmacher pe texte de Alecsandri (1843), cantata „Esther”, de Titus Cerne (1890), „Viziunea lui Saul”, „Ahasverus”, „Fiica lui Jephtha” (nefinalizată), de George Enescu, oratoriul „David și Goliat”, de D. Cuclin (1928), „Revolta omului de lut, Golem”, de N. Bretan (1924). Mauriciu Cohen-Lănanariu, un activ promotor al culturii iudaice a alcătuit două volume de „Cântece sefarde”; N. Bretan a compus „Strania noapte de Seder”, după Hagada. La muzica evreiască și românească și-au adus contribuții cu cantate, oratorii, corale, opere, iverla, George Folescu, Alberto Della Pergola, Filip Lazăr (muzică pentru Radio). După război, Max Eisikovits a compus „Negenot” inspirate din tradiția klezmerilor, Florin Comișel - „Spinoza”, Anatol Vieru - „Simfonia a 2-a” (partea a 2-a „Psalm”), Vladimir Stolnic (stabil în Israel) cu „Pământul s-a cutremurat” (la moartea lui Yitzhak Rabin, asasinat de un fanatic), Petru Stoianov cu „Heteropsalmia”, Maya Badian - simfonia „Holocaust”, Ludovic Feldman - „Oda funebră” (1954), „In memoria Anne Frank”, de același autor (1966). Evident mai sunt nenumărate exemple.

Muzica și istoria evreilor

Traduceri ale Bibliei ebraice (Tanah)

Prima traducere importantă a Bibliei ebraice, devenită Vechiul Testament, a fost Septuaginta (cifra 70, în grecește, câți erau, se spune, învățații evrei din Alexandria, cunosători ai elinei). Dar creștinismul nu s-ar fi putut răspândi la peste un miliard de aderenți, astăzi, fără Vechiul Testament tradus în limbile naționale. Peste o sută de limbi au cunoscut varianta proprie a Vechiului Testament (inclusiv japoneza, chineza etc.). În aramaică (limbă semită, astăzi nevorbită) *Cartea Sfântă* se numea Targumim. Catolicii au tradus *Cartea* în latină din greacă, iar în Germania, Martin Luther, reformatorul religioasă, a tradus Biblia în germană, din latină, spre nemulțumirea Clerului. În sec. XVIII, Moses Mendelssohn a tradus Tanah-ul în germană, din ebraică, iar în sec. XX Martin

Buber și F. Rosenzweig (acesta parțial, deoarece a murit tânăr) au realizat o nouă traducere. Există o traducere în limba engleză din latină, efectuată sub regele Jacob II (King James Bible), fiul Mariei Stuart, tatăl lui Charles I, cel decapitat sub regimul lui Cromwell. În paralel, evreii, în diverse țări, au tradus pasaje din Tanah și din rugăciuni, la evreii reformați practica aceasta fiind curentă. În 1848, David Asher a publicat „The Abridged Bible”, o traducere prescurtată din germană în engleză, pentru femei tinere („For Young Ladies”).

În 1917, Max L. Margolis a refăcut textul Vechiului Testament, pornind de la King James Bible. În S.U.A., această variantă a fost mult răspândită, mai cu seamă că există secte religioase care nu recunosc Evangheliile, în rândul neevreilor. De istoria traducerii Bibliei s-au ocupat, în

S.U.A., Leonard Greenspoon, A. Kaplan, H. Orlinsky. Trebuie să menționăm Biblii traduse în slavonă, rusă, română etc.

Începând cu anul 275 î.e.a., când a apărut Septuaginta la Alexandria, sub Ptolemeu II Philadelphos, apoi peste secole, în 1522-1534, când Luther a încălcat restricția folosirii latinei în serviciul religios, introducând propria traducere în germană, până la versiunile englezești de după al doilea război mondial, Today's English Version Good News Bible, Contemporary English Version, New Jewish Version, Biblia a străbătut o cale lungă, evreii înțelegând propria Biblie (Tanah), creștinii integrând Vechiul și Noul Testament într-un corp comun, în care Vechiul Testament, ca volum, reprezintă circa 80%.

Grupaj realizat de BORIS MARIAN

DIVREI TORA

REFLECȚII BIBLICE de ing. BARUCH TERCATIN

● Sâmbătă, 17 mai 2008 (12 Yiar 5768), vom citi Pericopa **BEHAR**. Este pregătit sufleteste poporul, aflat în pustiu, cum să se comporte când, ajuns în Țara Sfântă, o bună parte va lucra în agricultură. Este vorba de respectarea anului șabatic: în anul al șaptelea pământul trebuie să se odihnească, nefiind permis a-l însămânța. E discutabil dacă în toate timpurile această lege era respectată. Din anumite surse știm că, în timpul primului Templu, legea nu era ținută. În schimb, în timpul celui de-al doilea Templu și în timpul în care au fost scrise Mișna și Talmudul s-a respectat cu strictețe legea. Această lege a dat mari probleme agricultorilor din Israel, în condițiile în care pământurile erau încredințate unor neevrei.

● Sâmbătă, 24 mai 2008 (19 Yiar 5768), vom citi Pericopa **BEHUKOTAI**. Aceasta este ultima pericopă din *Cartea Leviticul*, a treia carte a Torei. Pericopa ne redă două aspecte ale vieții: respectarea prescripțiilor Torei și încălcarea celor poruncite de Divinitate. Este una dintre cele mai dificile pericope pe care o citim: Moșe arătând poporului realitatea. Putem spune că în centrul pericopei noastre nu se găsește versetul cu care începe pericopa - „Dacă veți merge după legile mele” -, ci tocmai versetul: „Dacă nu veți auzi ceea ce vă spun”. Sunt cuvinte de blam. Acest capitol se obișnuiește să se citească în sinagogi pe

un ton scăzut, pentru a respecta enoriașii. Printre diferitele comentarii legate de această pericopă, se distinge cel privind faptul că omul nu trebuie să se ascundă de adevăr.

● Sâmbătă, 31 mai 2008 (26 Yiar 5768), citim Pericopa **BAMIDBAR**, prima din *Cartea Numeri*, a patra carte a Torei, care se deschide cu recensământul populației și rezultatele lui. Ele sunt amintite mai târziu, când ni se vorbește de împărțirea terenurilor, atunci când poporul va intra în Țara Promisă. Leviții au avut un alt recensământ, întrucât ei nu au primit parcele, având o funcție cu totul specială. Înțelepții s-au întrebat de ce nu fuseseră, totuși, numărați împreună cu ceilalți. Unul dintre răspunsuri a fost acela că ei nu făceau armată, ci slujeau Divinitatea, deci aveau un loc aparte în societate.

● Sâmbătă, 7 iunie 2008 (4 Sivan 5768), vom citi Pericopa **NASO**. Această pericopă se citește întotdeauna în apropierea sărbătorii de **SAVUOT**. Este cea mai lungă dintre cele 54 de pericope ale Torei. Ea conține 176 de versete. Interesant de

- Pericopa **BEHAR** (17 mai 2008 - 12 Yiar 5768)
- Pericopa **BEHUKOTAI** (24 mai 2008 - 19 Yiar 5768)
- Pericopa **BAMIDBAR** (31 mai 2008 - 26 Yiar 5768)
- Pericopa **NASO** (7 iunie 2008 - 4 Sivan 5768)
- Pericopa **BEALOTHA** (14 iunie 2008 - 11 Sivan 5768)

menționat că *Psalmul 119* conține și el 176 de versete și *Tratatul Bava Batra*, care este cel mai mare tratat din Talmud, conține și el 176 pagini. Înțelepții leagă lungimea pericopei de dragostea față de Tora arătată în acest mod. Sărbătoarea acestei săptămâni e sărbătoarea Torei. În aceste zile, în trecut, am primit Tora pe muntele Sinai. Pericopa are ca temă o problemă familială dificilă: infidelitatea soțului sau a soției. În foliamentul talmudic *Sota* aceste probleme, care au existat și în acele vremuri, sunt tratate pe larg. Se consideră că, de multe ori, în fața forului judecătoresc și prin metode psihologice se ajunge la adevăr.

● Luni, 9 iunie 2008 (6 Sivan 5768), și marți, 10 iunie 2008 (7 Sivan 5768), sărbătorim **MATAN TORA** (primirea Torei). Este **HAG HAŠAVUOT**, care se numește și *Zman Matan Torateinu*. Citim, din Tora, *Cele 10 Porunci*.

● Sâmbătă, 14 iunie 2008 (11 Sivan 5768), vom citi Pericopa **BEALOTHA**, a cărei temă principală este Menora, candelabru care trebuia să ardă permanent în Templu. Acest candelabru a devenit simbolul poporului evreu. Menora împodobește sinagogile, obiectele rituale și chiar monezile. Din anul 1948, ea este emblema Statului Israel. În pericopă este reprodusă mustrea adresată lui Moșe de Miriam, sora lui. Deși era atât de apropiată de Moșe, cuvintele ei au atras supărarea Domnului și a fost pedepsită. Numai după ruga lui Moșe către Atotputernic, ea a fost iertată.